

Vardagsliv under andra världskriget

Minnen från beredskapstiden i Sverige 1939–1945

Bidrag till "Vardagsliv under andra världskriget"

Ingegerd Björksten, Agne och Alice Larsson, Birgitta Nemlander

Sammanfattning: Birgitta Loftäng

Till Dialekt-, och folkminnesarkivet i Göteborg
Institutet för språk och folkminnen

Vi är en grupp på fem personer, medlemmar i SPF Vintergäcken i Mölnlycke, som samlats kring ämnet **Vardagsliv under andra världskriget**.

Gruppen består av tre kvinnor runt 80 år, en man ett par år äldre och en kvinna 91 år. Vi fyra jämnåriga är uppvuxna i Göteborg och Mölndal. Den äldre kvinnan är uppvuxen i Vänersborg och har flyttat runt genom sin utbildning.

Vi är också homogena vad gäller våra tidigare studier. Kvinnorna har normalskolekompetens från flickskola och mannen har realexamen från Kommunala Mellanskolan. Två kvinnor har vuxit upp i villa.

På grund av dessa relativt likartade utgångspunkter i vår uppväxt har vi valt att göra en gemensam sammanfattning.

Vi var väl inte så intresserade av politik och förstod inte riktigt allvaret i att vi hade krig i Europa och att Finska vinterkriget pågick 1939. Man hade hört berättas om bekanta, som gick med i vinterkriget. En del kom till Rovaniemi i norra Finland och berättade sedan om sina upplevelser. En del barn kom också till Sverige.

Kriget kom inte in i hemmen på samma sätt som idag. Vi hade bara radio med en kanal, ingen TV. Situationen diskuterades nog inte så mycket med oss 10-12 åringar. Det man kom i kontakt med var de stora svarta rubrikerna på löpsedlarna.

Den riktiga kontakten med kriget fick vi väl den nionde april 1940 då tyskarna gick in i Norge och Danmark. En av oss lämnade Göteborg redan den dagen för att inte vara i eventuella händelsers centrum. Se bilaga.

Många barn evakuerades till släktingar på landet. De som inte hade den möjligheten fick åka till landet med klass- och skolkamrater. Ofta medföljde en lärare. Man bodde i skolhus. Det var säkert en upplevelse för många, som aldrig varit ute på landet.

I ett brev poststämplat 20 april skrev en väninna och berättade att i Prästgården i Gate (vid Vättern) fanns fem stycken finska barn och två skåningar. ”Vi har så roligt.” När höstterminen började var de flesta tillbaka i sina hem. Men då blev vi uppmärksamma på att en del hade förändrats i vår omgivning. Pappor var inkallade. En del män bar till en början den gamla landstormsuniformen med trekantig hatt.

Man såg den gula affischen med den randiga tigern: **EN SVENSK TIGER**. Man skulle tänka på vad man talade om. Det kunde finnas spioner, som avlyssnade samtal. Man lärde sig begreppet nazister. Det var de som gillade Hitler. Hade vi några nazister i vår närhet? Det tänkte man inte på då, men har under årens lopp förstått att så var fallet. I en klass på Kommunala Mellanskolan (pojkklass) fanns det två nazister, men de gjorde ingen propaganda. Ofta bar de trenchcoat med brett läderbälte. Den för oss på Västkusten mest kände nazisten var väl prosten Ivar Rhedin.

Hur var det med judarna? I en flickskoleklass fanns Mona, som var judinna. Det var inget märkvärdigt med henne, mer än att hon inte var med i religionsundervisningen och var ledig på lördagarna från skolarbetet.

En förändring var ransoneringsarna. Det började bli ont om vissa varor och man fick inte köpa hur mycket som helst. Ingen skulle ju bli utan mat och kläder. Olika varor ransonerades under olika perioder. En del hamstrade varor. Det kunde ju bara vara varor som tålde att förvaras under en längre tid. Det fanns inga frysar och alla hade inte kylskåp.

Ransoneringskorterna förvarades ibland i en särskild väska, en portmonnä med många fack. Man tilldelades en viss mängd av varan och ett visst antal kuponger klipptes.

Kaffet ransonerades ju. För att dryga ut kaffet använde man E 4. Till en början fick också

barn kaffekuponger. Dessa användes många gånger till att byta till sig andra varor. Många barn drack ju inte kaffe. På landet, uppe i Västergötland, bytte vi kaffekupongerna oftast mot ägg, köttvaror eller lite extra mjölk så vi kunde kärna eget smör.

Det var ju ofta svårt att förvara maten en längre tid, eftersom vi inte hade mer än små kylskåp med ett litet frysfack. Äggen förvarades i vattenglas, natronlut, i en Höganäskruka. Den stod i källaren och det var äckligt att sticka ner händerna i den klibbiga luten. Man konserverade och saltade kött. Man handlade det man behövde för dagen. Mjölkkaffärerna var öppna även på söndagarna mellan kl. 8.00-10.00. I Mölndal levererades mjölken till villorna med hästskjuts.

För att dryga ut ransonerna fick våra mammor vara uppfinningsrika. Det gavs ut kokböcker och i tidningarna fanns kristidsrecept. En mamma samlade dem i en pärm där hon klistrade in dem. Det var på senare år en intressant läsning. Tyvärr försvann pärmen när hemmet löstes upp. Det fanns nästan inga halvfabrikat, man använde sin fantasi.

I stan hade många koloniträdgårdar, där de odlade potatis och grönsaker. De som hade villor eller lantställen odlade där.

Vad åt man? Kålrötter, kokades, skars i skivor, panerades och stektes. Det var mycket gott. Man gjorde rotmos. På vardagarna åt man skalpotatis och på söndagarna fick man skalad potatis. Till smörgåsen använde man ibland krissmör, en blandning man kokade ihop för att dryga ut smöret. Middagen avslutades med efterrätt, ofta kräm och mjölk eller lingon och mjölk. Sagosoppa var också gott.

Man tog vara på vad naturen kunde ge. Det plockades svamp, som torkades för att ha i soppor, eller så konserverade man svampen. Av svampen gjorde man också biffar. Lingon plockades och lades i vattenfyllda flaskor. Man gjorde likadant med blåbär. Bären torkades också. Gurkorna saltades ner i stora krus. Man kokade kalvhjärna, kalvbräss, njure och lever. Man åt grisfötter.

På sjukhusen fick man verkligen trolle med de tilldelningar av mat man fick. Alla patienterna måste ha fullvärdig kost. Man skulle också tänka på vitamintillsättnaden.

För att förvara maten användes isskåp. Till pålägg maldes kålrötter, som blev som pastej. Blodpalt och pölsa serverades och en delikatess var kroppkakor. Måltidsdrickan utgjordes av saft. Ofta serverades salt vitling.

Vi åt inhemsk frukt. En del frukt torkades t.ex. äpplen, som sedan användes till mos, kräm och i fruktsoppa. Så småningom kunde båtarna med bananer och apelsiner komma till Sverige. Man fick stå i kö för två bananer och två apelsiner. Man hade längtat efter de här frukterna och även längtat efter ris.

Sötsaker fick man inte äta så mycket. En mamma till en av gruppens deltagare hade gömt mörk choklad högt uppe i ett skåp, men flickan hittade det och tog en liten bit och trodde inte mamman skulle upptäcka det. Naturligtvis kunde flickan inte komma undan upptäckten, men mamman sa aldrig något. Hon förstod nog behovet av sötsaker.

I Fredriksdal hade man stora tomter och där fanns också några små gårdar. Här hade man höns och kaniner för att utöka köttransonen.

Det var bara enstaka barn som fick äta i skolan. De flesta hade mammor som var hemma på frukostrasterna. På Kommunala Mellanskolan hade man matsal, där de studerande kunde köpa mat för polletter.

Det var ransonering på kläder och skor. Många mammor sydde barnens kläder och sydde om gamla kläder. På Gibraltargatan i en källare fanns en systuga dit kvinnorna kunde gå och få hjälp med att klippa och sy. I många kläder fanns cellull, som bestod av träfibrer. En av oss hade en kamrat som fått en fin och dyr kappa. En dag åkte man kana och den fina ytan på kappan slets ut. En av oss fick en ny kappa till konfirmationen. Tyvärr stals den under en tågresa till Öxnered. Då syddes pappans överrock om. Det var inte att tänka på en ny. Man stickade

vantar, sockor och tröjor. Det behövdes under de kalla vintrarna. Strumporna stoppades om det gick håll på dem.

Vad gäller skor, sulades de med grangummi.

Kläderna skulle tvättas. Det var brist på tvättmedel och man använde s.k. kristidssåpa. Tvättmetoderna var ju gammaldags med blötläggning och kokning i gryta och man sköljde tvätten i stora betongkar. För att få ur så mycket vatten som möjligt använde man vridmaskin. Tvätten hängdes på torkvinden. Tvättstugorna fanns ofta på vinden eller i källaren.

En bekant berättade om en tvålfigur hon fått i present. Den fick hon inte använda för den skulle sparas om något skulle hända d.v.s. krig.

Vi flickor hade något som hette Värntjänst. Vi fick lära oss att bädda sängar på sjukhussätt, med draglakan och sträckta lakan. Underlakanet skulle vikas runt madrassen på ett särskilt sätt för att ligga slätt och stilla. Överlakanet skulle ha plats för tårna. Kuddarna skulle skakas från hörn till hörn. Vi fick lära oss att lägga förband. Runt en skadad hand skulle man lägga gasbindan i fint mönster d.v.s. åttor. Vi gick igenom kurser av olika slag. Vi fick vara med om bevakningstjänst med militär och flyglottor bl.a. i Mölnlycke vid Rådastock. Där på en höjd fanns ett bevakningstorn. Det fanns kvar 1964.

Man byggde betongfundament vid infartsvägarna till Göteborg. De skulle hindra fienden. Fundamenten fanns kvar mycket länge.

Vi fick hjälpa till att plocka potatis hos bönderna på Hisingen.

Vad kunde vi hjälpa till med mer? Man kunde plocka kamomill och sälja till apoteken, antingen nyplockad eller torkad. Priset per kilo var olika. Det blev inga stora förtjänster. Det enda vi väl egentligen lärde oss var att skilja på kamomill och baldersbrå. De är snarlika. Ibland plockades ekollon. De få pengar man tjänade gick oftast till godis.

En grupp i Mölndal spelade teater för familjemedlemmar för att samla in pengar till behövande. Första föreställningen inbringade 6 kronor och andra 4 kronor. Vi ville ju hjälpa till. I övrigt fanns stora insamlingar t.ex. kyrkoherde Isaac Béens för Finlandshjälpen.

Pojkarna hade Luftvärnsövningar bl.a. skjutövningar 1943 i Kallebäck.

Idrottsintresset var stort under den här tiden. Vi skulle hålla oss friska och starka. Kvinnorna deltog i Husmorsgymnastik. Gunder Hägg var den store idolen. Vi ägnade oss åt brännboll, korgboll, handboll och fotboll. Friidrotten fick ett uppsving. I skolan deltog vi i Riksmarschen. Än i dag kommer man ihåg skavsåren och blåsorna man fick av felaktiga skor.

Hur förberedde vi oss inför ett eventuellt anfall? I källarna byggdes skyddsrum. Vi beordrades om mörkläggning. Alla fönster försågs med mörkläggningsgardiner. Inget ljus fick synas om man gick utanför. Mörkläggningen pågick inte så länge, ungefär från oktober 1939 till maj 1940. Många hus eldades med koks och den var svår att importera. Man fick elda med ved i stället. På gårdarna låg stora högar med vedtravar. Bland dessa sprang stora feta råttor. Vintrarna var mycket kalla och för att spara på bränsle stängde skolorna en vecka i februari. Detta blev senare vinterlovet. Det var så kallt att isarna lade sig i hamnen och man kunde gå ut till öarna.

Det blev ont om bensin, så man införde gengasdrift. På bilarna sattes ett aggregat. Den första gengasbilarna var i drift redan i juli 1940. Ett problem med gengasbilarna var att om veden var sur var det svårt att få igång dem. Man införde trådbussar i Göteborg. De trafikerade backarna runt Oskar Fredrikskyrkan.

En pappa hade firma inom bilbranschen och här uppstod naturligtvis svårigheter. Inkomsterna sjönk och man måste låna pengar. I familjer där pappan var inkallad i flera omgångar uppstod samma svårigheter om mamman inte var yrkesarbetande. Men många var duktiga på att klara situationerna som uppstod. Kontakten med de inkallade skedde via Fältpostbrev. De var bruna. Man skulle inte skriva ut adressen utan ett fältpostnummer.

Flyglarm förekom ibland och ute på öarna kunde man höra dånet från när någon mina sprängdes. Flyglarmet blåstes av Hesa Fredrik. Han hade ett larm för "fara" och ett för "faran över". Än idag prövas Hesa Fredrik den första måndagen i varje månad kl. 15.00.

Vår fritid var fylld av olika aktiviteter. Vi gick i scouterna, vi hade små dansträffar i hemmet och dansade till resegrammofon. Ibland var det bara två flickor som träffades. Inga pojkar var med. På sommaren dansade man på Societetssalongen till grammofonmusik. På läroverken ordnades skoldanser. Man spelade kort. I Mölndal anordnade man lekaftnar, där man sjöng och avslutade samvaron med en Polonäs.

Vi gick på bio och teater. På biografen Viktoria visades journalfilmer. Där kom vi i kontakt med kriget. Flera filmer var vad man kan kalla krigsfilmer t.ex. Dimmornas bro, Mrs Miniver, Det brinner en eld med Inga Tidblad och Rid i natt.

Litet roligare filmer var Landstormens lilla lotta med Sickan Carlsson och Hjältar i gult och blått. Edward Person spelade in många filmer. Swing it magistern var Alice Babs genombrott. Var det så att man genom de roliga, lite farsartade filmerna ville glömma världen utanför Sveriges gränser?

På Kommunala Mellanskolan fick man skriva berättelser, uppsatser, som belönades med biobiljetter.

Allvarliga minnen från de här åren är broschyren: Om kriget kommer. Ofta förekom svarta rubriker på löpsedlarna. De påminde om vad som hände utanför vår lilla värld. Mest påmind blev man när U-båten Ulven torpederades utanför Göteborg 1943. Detta drama följde vi noggrant. Det låg så nära. Man kunde tänka sig in i hur manskapet hade det, där de var instängda i skrovet. Vi pratade om det med våra kamrater.

Ett annat minne var transiteringstrafiken upp till Norge. En god vän som bodde i Olskroken upplevde tågen vid Olskrokens station. En av oss bytte tåg i Öxnered och då kom ett tåg med tyska soldater. Det hade mörka gardiner för fönstren, så att soldaterna inte skulle kunna se ut. Tåget stannade, några dörrar öppnades och ut hoppade uniformsklädda militärer och ställde sig i givakt utanför dörren på perrongen. Det gav en mycket obehaglig känsla.

I allt det sorgliga finns också solskenshistorier. I Dalsland blev en flicka på väg hem från skolan upphunnen av marscherande svenska militärer. Hon skyndade sig hem och där stod mamman och bakade bullar, som hon bjöd soldaterna på.

Det som hände under de här åren, när vi var så unga har nog fallit i glömska ibland. Efter kriget, när vi var äldre och gränserna öppnats fick vi mer tillgång till händelserna. Vi kunde läsa om dem. Vi kom i kontakt med allt det hemska som hänt.